

Yayın Geliş Tarihi: 15.10.2018
Yayına Kabul Tarihi: 24.10.2018
Online Yayın Tarihi: 26.12.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.470926>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 4, Yıl: 2018, Sayfa: 655-664
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

JOHN STUART MILL'İN SİYASET FELSEFESİNDE DEMOKRASİ

İsmail SAFİ*

Öz

Özgürlük, mutluluk ve demokrasi Mill'i bir siyaset felsefecisi olarak değerlendirirken üzerinde durulması gereken anahtar kavramlardır. Mill, geleceğin en büyük sorunu olarak gördüğü özgürlüğü düşünce özgürlüğü, eylem özgürlüğü ve bir araya gelme özgürlüğü olmak üzere üç aşamada değerlendirmektedir. Düşünce özgürlüğü için hiçbir sınır koymayan Mill'e göre hiçbir düşünce susturulmamalıdır; zira her düşünce potansiyel olarak bir hakikat barındırmaktadır. Bireylerin her türlü eylem ve bir araya gelme özgürlükleri ise başkalarının refah ve huzuruna zarar verilmediği sürece bakidir. Mill yaşamın amacını mutluluk olarak görürken, mutluluğu birbiri ardına yaşanan hazlar şeklinde tanımlamaktan kaçınmaktadır. Onun ima ettiği mutluluk yalnızca bireyin kendi mutluluğu değil, eylemle ilgili olan herkesin mutluluğudur. Mill'e göre bir toplumun nasıl yönetileceği o toplumun karakteri ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla Mill ideal bir yönetim şekli iddiasından ziyade toplumun yapısıyla uyumlu bir yönetim şeklinin aranması taraftarıdır. Mill'in siyaset felsefesinde toplumun tüm zorunlu ihtiyaçlarını bütünüyle karşılayacak tek yönetim tüm halkın katıldığı yönetimdir. Toplumun gelişim düzeyi ne kadar yüksekse demokratik yönetimin o toplum için uygunluğu da o derece yüksek olacaktır. Mill demokrasinin çoğunluğun tiranlığına dönüşmesinin engellenmesi gerektiğini savunurken doğru ve yanlış demokrasi arasında ayırım yapmaktadır. Eşit oy hakkı Mill'e göre yanlış bir demokrasi uygulamasıdır. Onun doğru demokrasisinde çoğunluk değil nitelik öncelenmekte ve bu yolla sistemin topluma ahlâkî ve entelektüel açıdan faydalı olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Siyaset Felsefesi, Özgürlük, Mutluluk, Demokrasi, Faydacılık.*

DEMOCRACY IN JOHN STUART MILL'S POLITICAL PHILOSOPHY

Abstract

Liberty, happiness and democracy are the key terms of John Stuart Mill's political philosophy. Mill evaluates liberty, he accepts as the most important problem of the future, in three stages as freedom of thought, freedom of action and freedom of aggregation. According to Mill, any restriction of freedom of thought could not be accepted in any case because all kinds of thought include truth as potential. Freedom of action and freedom of aggregation

---

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Safi, İ. (2018). John Stuart Mill'in siyaset felsefesinde demokrasi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4), 655-664.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü, ismailsafı99@gmail.com

could be restricted just by relying on harm principle that means someone is free in his action as soon as he does not harm other people. Mill, while accepting the aim of life as happiness, avoids describing happiness as the sum of pleasures. Happiness, according to Mill, is not the happiness of individuals but the happiness of everyone related with the action. The regime of a society is directly related with the character of society. Hence, Mill is in favor of searching for a regime compatible with the society rather than ideal regime for all societies. In political philosophy of Mill, the mere administration fulfils the necessary needs of society is the administration whole community participated. The higher developmental degree a society has, the compatibility of the democracy for the related society is higher, as well. Mill discriminates between true and false democracy. In true democracy of Mill, the important factor is not the selection of majority but the property. By this way, he aims to increase the moral and intellectual capacity of the society.

Keywords: Political Philosophy, Liberty, Happiness, Democracy, Utilitarianism.

GİRİŞ

John Stuart Mill (1806-1873) faydacılık (utilitarianism) ve liberalizmin önde gelen isimleri arasında anılmakla beraber iki kuramın da klasik çizgisinde yer almayan bir filozoftur. Mill, 1873 yılında yayınlanan otobiyografisinde Jeremy Bentham ve babası James Mill'in kendi düşünce ve zihin yapısı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini bir arada dile getirirken, aldığı katı eğitimin entelektüel anlamdaki artılarının yanında daha 21 yaşındayken ağır bir bunalım gibi yıkıcı bir etkisi olduğundan bahseder. Bu bunalım Mill'in zihinsel konforunu bozmuş olacak ki küçüklüğünden beri maruz kaldığı ve kendisinin Benthamizm olarak adlandırdığı faydacılık kuramının temellerini sarsacak eleştirileri yine faydacılığın sınırları içerisinde kalarak dile getirmektedir. Ayrıca yine otobiyografisinde ahlâkî gelişimi üzerindeki en büyük etkinin babası tarafından Epikürcü hazcı anlayışla yetiştirilmiş olmasının yanında Fransız Devrimi'yle birlikte artan tartışma özgürlüğü olduğunu itiraf etmektedir (Mill, 2014: 44). Mill'in hem faydacılık hem de liberalizm üzerine eleştirileri bu akımların amaçlarına değil araçlarına yöneliktir, bu yönüyle Mill'i her iki akımın da tam olarak içerisinde ya da dışarısında bir noktada konumlandırmak doğru değildir. Yalnızca iki akımın da olağan çizgisinde olmadığını söylemek kâfi bir yaklaşım olacaktır. Çoğu zaman tutarsız ve sistemsiz olmakla suçlanan Mill felsefesi, başka bir bakış açısından uzlaşmacı olarak da okunabilir. Zira aydınlanmacı ve romantik fikirleri aynı potada birleştirme çabası Mill'in hem *Özgürlük Üzerine* hem de *Faydacılık* eserlerinde kolayca göze çarpmaktadır. Genç yaşta içerisine girdiği ruhsal bunalımı da ahlâkî, estetik ve duygusal yönlerden eksik kalmasına bağlayan Mill, bu gerekçeyi ortaya koymuş olduğu tüm siyasî, ekonomik ve etik öğretilere uygulamaya çalışmaktadır.

Özgürlük, mutluluk ve demokrasi Mill'i bir siyaset felsefecisi olarak değerlendirirken üzerinde durulması gereken anahtar kavramlardır. Mill, toplumun birey üzerindeki iktidarının nitelik ve sınırlarını konu edindiğini söylediği *Özgürlük Üzerine* (1859) eserinin ilk satırlarında, sivil veya toplumsal özgürlük olarak

kavramsallaştırdığı *özgürlük* problemini hem insanları eski devirlerden beri anlaşmazlıklara düşürecek kadar köklü hem de medenîleşmenin aşamalarıyla birlikte sürekli güncellenmesi gereken geleceğin en önemli sorunu olarak tanımlamaktadır (2014: 47). Mill'e göre özgürlük, bir yarar beklentisi ile değil ahlâken gerekli olduğu için savunulmalıdır. Düşünme kabiliyeti insanı diğer canlılardan ayıran en önemli unsur olarak ele alındığında, düşünme özgürlüğünün de insanî bir değer olarak koşulsuz bir şekilde bireye sağlanması zaruridir. Mill'e göre düşünce özgürlüğünün önüne konulan her barikat insan neslinin geleceğine konulmuş olur. Bu sebeple, tek bir kişi dahi toplumun geri kalanından farklı bir görüşe sahipse, o görüş ve düşüncenin susturulmasına kimsenin hakkı yoktur. Mill'e göre "hakikat, zulme daima galip gelir." sözü sadece umut edilen kocaman bir kandırmacadır; zira tarihte zulmün susturduğu hakikat örneklerine sıkça rastlanmaktadır (2014: 62). Dolayısıyla, hakikatin düşünce özgürlüğünün olmadığı bir ortamda ulaşılabilir olması beklenemez. Mill bilincin iç sahası olarak nitelendirdiği duygu ve düşünme özgürlüğü ile vicdan özgürlüğünü hiçbir sınırlamaya tabi tutmadan her bireyin mutlak hakkı olarak kabul eder (2014: 62). Düşüncenin ifadesi ve yayılması, zevklerin ve uğraşların seçimi, bireylerin karakterleri, eylem gibi konular ile bir araya gelme, topluluk oluşturma özgürlüklerine sınır olarak zarar ilkesini koyan Mill'e göre düşünme ediminin dışında birey başkalarına fiziksel ya da zihinsel olarak zarar vermediği müddetçe özgürdür: "Özgürlük adını hak eden tek özgürlük, başkalarını saadetlerinden mahrum etmeye veya onların saadetlerini elde etme gayretlerine engel olmaya kalkışmadığımız müddetçe kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda arama özgürlüğüdür." (2014: 63).

Mill faydacı bir filozof olarak bilinmesine rağmen onun faydacılığı Bentham'ın faydacılığından farklı temeller üzerine kuruludur. Bentham'ın hazları bireylerden ve onların deneyimlerinden bağımsız olarak kabul etmesi ile Bentham'ın çoğunluğun tercihini toplumsal ve siyasal referans haline getirmesi Mill'in en çok eleştirdiği iki husustur. Mill'e göre "inancı olan tek bir kişi sadece menfaatleri olan yüzlerce kişiye denk bir toplumsal güçtür." (2017a: 67). Rasyonel arka plana sahip inançlara sahip olan bir toplum yalnızca fayda üzerine temellendirilmiş toplumlardan çok daha güçlüdür. Mill, siyasal meşruiyeti haz ve acı kavramları üzerine temellendiren ve çoğunluğun faydasını bireyselliğe yeğleyen Bentham yararcılığından farklı bir tutum sergilemektedir. Mill'e göre hazlar birbirinden hem niteliksel hem de niceliksel olarak farklıdır. Ahlâkî, entelektüel ve zihinsel hazlar, bedensel hazlardan daha üstün ve önceliklidir. İnsanların hayvan iştahlarından daha yüksek yetileri vardır ve bunların farkına varan insanlar zihinsel anlamda memnuniyet vermeyen hiçbir hazzı itibar etmezler (2017b: 63). Onun yaygın bir şekilde atıf yapılan şu sözü klasik yararcılığın bedensel hazzı dayalı sisteminin açık bir şekilde dışında olduğunu net olarak göstermektedir: "Halinden memnun bir domuz olmaksızın, memnuniyetsiz bir insan olmak, mutlu bir aptal olmaksızın mutsuz bir Sokrates olmak daha iyidir." (2017b: 67).

Mill, yaşamın amacını mutluluk olarak görürken, mutluluğu birbiri ardına yaşanan hazlar şeklinde tanımlamaktan imtina eder. Onun ima ettiği mutluluk

yalnızca bireyin kendi mutluluğu değil, eylemle ilgili olan herkesin mutluluğudur; faydacılık, bireyin kendi mutluluğu ve diğerlerinin mutluluğu arasında tarafsız olunmasını gerektirir (2017b: 81). Mill'e göre mutluluk arzu edilendir ve huzur ile fedakârlık duygularını beraberinde taşır. Mutluluk çoğunluğun mutluluğu değil, bireyin mutluluğu olarak algılanmalıdır. Çoğunluğun mutluluğu hedefi tiranlığa dönüşme potansiyelini her zaman içerisinde barındırır, bu sebeple Benthamcı yaklaşımın savunduğu hem toplumun hem de yönetimin temelini oluşturan çoğunluğun tercihi kavramı tehlikeli bir bakış açısının temelidir. Mill'in özgürlük temelli etik anlayışı, onun siyaset felsefesinin de iskeletini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu makalede Mill'in demokrasi anlayışı incelenirken özgürlük ve mutluluk ilkeleriyle uyumlu ve çelişkili olduğu hususlar saptanmaya çalışılacaktır.

MILL'İN DEMOKRASİ ANLAYIŞI

İdeal ve evrensel bir yönetim biçiminin mümkün olmadığını düşünen Mill'e göre, her yönetim kendi tarihsel, sosyal ve siyasal şartlarının yanı sıra ilerleme ve gelişmişlik durumunun da bir ürünüdür. Ona göre, bir toplumun nasıl yönetileceği o toplumun karakteri ile doğrudan ilintilidir. Zira toplum yapısı ve ihtiyaçları hem toplumsal gücün niceliğini hem de yönetim şeklini belirleyen temel unsurlardandır. Toplumun yönetim şekli üzerindeki etkisini Mill şöyle ifade etmektedir: "Mekanikte olduğu gibi siyasette de motorun çalışmasını sağlayan güç dışarıda aranmalıdır. Güç hazır değilse veya makul olarak beklenebilecek engelleri aşmaya yeterli değilse mekanizma başarısız olacaktır." (2014: 63). Dolayısıyla Mill ideal bir yönetim şekli iddiasından ziyade toplumun yapısıyla uyumlu bir yönetim şeklinin aranması taraftarıdır. Mill'in toplumsal güçten kastı toplumun yalnızca ekonomik ve fiziksel yapısına bağlı olan güç değildir. Döneminin rasyonalist yaklaşımının bir yansıması olarak nazarı düşünceyi toplumsal gücün başlıca unsurlarından birisi olarak ele alır (2017a: 67). Mill'e göre, insan zihni hem toplumun hem de devletin en önemli unsurudur. Toplumsal gücü oluşturan diğer tüm unsurlar toplumun teorik düşünce kapasitesi zayıf olduğunda anlamsız ve yetersiz olacaktır.

Mill'e göre bir ülkenin yönetim şekli tercihe açıktır. Yönetimi tümüyle sadece bir araç olarak kabul eden Mill, araçların tercih edilebilirliğinin toplumun hedefleriyle ne ölçüde uyum sağladığına bağlı olarak değişeceği görüşündedir (2017a: 69). Faydacılığın Mill'in siyaset felsefesi üzerindeki etkisi, demokrasiyi araçsal bir şekilde ele almasında ve iyi-kötü yönetimi ayırt etme ölçütünde açığa çıkmaktadır. Mill'e göre, "yönetimin toplumun esenliği üzerindeki etkisini düşünmek veya takdir etmek için referans noktamız insanlık menfaatlerinin tamamından aşağısı olamaz." (2017a: 70). Bir yönetim şeklini toplumun refahı ve mutluluğunu sağlayacak iyi bir yönetim olduğunu iddia edebilmek için o yönetim şeklinin çoğunluk ya da belirli grupların değil insanlığın tamamının faydalarıyla çelişki içerisinde olmaması gereklidir. Dolayısıyla iyi ve kötü yönetimi birbirinden ayırt edecek kriterleri belirlemenin yolu toplumun toplu menfaatleri gibi karmaşık ve ulaşılması zor bir hedefin tasnifini yapmaktır. Mill'in bu tasnifi yaparken iyi

yönetime koyduğu ilk ve yönetimin dayandığı tüm şartların üzerinde olan koşul, yönetimin büyüklüğünden bağımsız olarak yönetilen toplumun sahip olduğu iyi niteliklerdir. Mill bu iddiasını şöyle destekler: “Her yönetime sorulması gereken ilk soru, toplum üyelerinde muhtelif arzu edilir ahlâkî, entelektüel ve aktif nitelikleri ne kadar desteklediğidir.” (2017a: 81). Bu yaklaşımla Mill kendi felsefesi üzerinde büyük bir etkisi olan Bentham’ın takipçisi olarak onun insan erdem ve yeteneklerini ahlâkî, entelektüel ve aktif olarak üç sınıfa ayırmaktadır. Bentham sadece yönetici sınıfın erdem ve yeteneklerine odaklanırken, Mill’in ayrımı toplumun tamamının yeteneklerine gönderme yapmaktadır. Aktiflik yeteneği ile de vatandaşlık bilincini ve siyasal anlamda sorumluluk almaktan kaçınmayan ve yönetime aktif katkı sağlama peşinde olabilmeye atıf yapmaktadır.

Mill’in siyasal sözlüğünde yönetim, “aynı anda hem insan zihnini etkileyen büyük bir etki hem de kamusal işler için örgütlenmiş bir düzenlemeler kümesidir.” (2017a: 84). Yönetimin zihinsel gelişmedeki olumlu etkisi doğrudan gözlemlenebilir olmasa da zararlı etkileri doğrudan olabileceğinden gözden kaçırılmaması gereken bir unsurdur. Ayrıca kamusal işlerin örgütlenmesi de toplumun sahip olduğu ahlâkî ve entelektüel seviye ile doğrudan uyumludur. Adil yasalar, hakkaniyetli maliye sistemi ya da aydın bir iradenin temeli toplumun zihinsel yapısında gizli olduğundan, Mill ideal bir yönetim sisteminin halkın entelektüel ve rasyonel gelişimini göz ardı etmemesi gerektiği görüşündedir.

Mill ideal yönetim şeklinin şartlarını ortaya koyarken toplumun yapısını birinci unsur olarak ele almakta ve aslında kendisinin özgürlük anlayışıyla çelişiyormuş görünümünde olan fikirler öne sürmektedir. Mill’e göre vahşi bir bağımsızlık durumunda olan, her bir üyesinin sadece kendisi için yaşadığı, hiçbir zaman toplumsallaşamamış bir halkın yönetilmesinde despotizm mubahtır. Zira bu halklara öz yönetimden önce öğretilmesi gereken şey itaattir. Herhangi belli bir halka hangi yönetim şeklinin en uygun olduğunu belirlemek için bu halka ait kusur ve eksiklerin içinde ilerlemeye doğrudan engel teşkil edenleri ayırt edebilmemiz, onu durduran şeyin ne olduğunu keşfedebilmemiz gerekir (2017a: 90). Ancak bunu yaparken ihtiyaç duyulan iyiyi elde edebilmek için sahip olunan iyi şeylere de hiçbir zaman zarar verilmelidir. Vahşi bir bağımsızlık durumunda olan halka itaati öğretmek, o halkı köleleştirmek demek değildir. Mill’in savunduğu durum, elde olan iyi nitelikleri muhafaza ederek, bir sonraki aşama için halkı hazır hale getirmektir. Mill’e göre despotizm yalnızca şu üç koşulda gerekli bir yönetim şekli olarak kabul edilebilir:

- 1- Halkın halen uygarlığın ilk dersi olan itaati öğrenememiş olması (2017a: 123).
- 2- Aşırı pasiflik ve tiranlığa hemen boyun eğme (2017a: 124).
- 3- Kemikleşmiş bir yerellik ruhu (2017a: 125).

Despotizmin olması gereken yönetim şekli olmadığı hususunda Mill kati bir şekilde kararlıdır. Despotizm sadece özyönetime geçmek için ara bir basamak olarak kullanılabilir. Zira filozofa göre, her nerede insanların hareket alanları yapay olarak

kısıtlanırsa aynı oranda hisleri de aynı oranda kısırlaşmaktadır. Eylemin temelinde yer alan duygular bodurlaştığında, ülkeye karşı olan bağlılık ve sorumluluk da azalacaktır. Bir kişinin ülkesi için yapacak bir şeyi kalmasın, ülke umurunda olmayacaktır. Despotizm halkın yönetim üzerinde etkide bulunmasına müsaade etmediğinden sonuç olarak halkı ülkesinden duygusal anlamda uzaklaştıracaktır. Mill'e göre mükemmel bir liderle kurulacak iyi bir despotizm tamamen sahte bir idealdir. Vahşi toplumların itaati öğrenmesi gibi geçici bir amaca araç olarak kullanılmasının dışında da son derece zararlı ve anlamsızdır: "Uygarlıkta biraz olsun ilerlemiş bir ülkede iyi bir despotizm kötü olandan daha zararlıdır zira halkın düşünceleri duyguları ve enerjisi açısından çok daha gevşetici ve zayıflatıcıdır." (2017a: 102).

Mill'in siyaset felsefesinde toplumun tüm zorunlu ihtiyaçlarını bütünüyle karşılayacak tek yönetim tüm halkın katıldığı yönetimdir. İdeal olan en küçük kamusal işlev için bile olsa halkın katılımıdır. Her yerde katılım toplumun genel gelişim derecesinin izin verdiği ölçüde olmalı ve herkesin devletin egemen gücünde payının bulunması gereklidir. "Ancak küçük bir kentten daha büyük topluluklara herkes kamusal işlere, çok ufak bir kısmı dışında, kişisel olarak katılamayacağı için, mükemmel türün ideal türü temsili yapıda olmalıdır." (2017a: 117). Temsili yönetim, başka bir deyişle, demokratik mükemmel bir rejimin uygulanabilir olan ideal türüdür. Zira demokrasinin asıl erdemi, insanî gelişimin en üst düzeyde ve en uyumlu şekilde gelişmesini sağlaması, vatandaşlara siyasal katılımı görevler yüklemesi, her şeyden öncesi hoşgörü ve özgürlük sistemi olmasıdır (Heywood, 2007: 57).

Mill, Tocqueville'nin *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinden etkilenecek, modern çağda demokratikleşme sürecini önlemez bir süreç olarak görmektedir. Toplumun gelişim düzeyi ne kadar yüksekse demokratik yönetimin o toplum için uygunluğu da o derece yüksek olacaktır. Bu sebeple öncelikle tüm yönetim şekillerinde olduğu gibi temsili yönetimde de şu şartların mevcudiyeti gereklidir:

- 1- Halkın yönetim şeklini benimsemeye istekli olması
- 2- Yönetim şeklinin korunması için gerekli olan her şeye istekli ve ehliyetli olması
- 3- Yönetim şeklinin halka yüklediği ödev ve işlevleri yerine getirmeye istekli ve ehliyetli olması (2017a: 119).

Bu şartlara bağlı ve paralel olarak Mill temsili yönetimin uygulanmasına engel teşkil edecek koşulları da şöyle belirlemektedir:

- 1- Halkın temsili yönetimi benimseme isteksizliği
- 2- Halkın temsili anayasaya yeterince değer vermemesi ve bağlılık göstermemesi
- 3- Halkın temsili bir anayasada kendilerine düşen rolü yerine getirme irade ve kapasitesinden yoksun olması (2017a: 121).

Halkın demokrasiyi benimseme isteksizliği çoğunlukla demokrasinin kendisinden değil halkın herhangi bir değişim ya da reforma karşı sahip olduğu korku ve çekingenlikten kaynaklanmaktadır. Bu durum, halkın yönetici sınıf tarafından ılımlı ve sabırlı bir şekilde bilgilendirilmesiyle aşılabılır olacaktır. İkinci engel olarak belirtilen temsili anayasaya değer ve bağlılık göstermeme durumu ise temsili anayasanın muhafazasını imkânsız hale getirmektedir. Zira yönetimin toplumla doğrudan temas halinde olan birimi yürütmez. Dolayısıyla yürütmeyi denetleyen yetkililer kamusal destek görmedikleri takdirde her zaman bertaraf edilebilir ve itaate zorlanabilir. Üçüncü durumda ise halk vatandaşlık bilincine sahip olmayıp devletin genel işleri belirli ve sınırlı bir azınlıkla sınırlı kalıyorsa, seçmen oyunu kişisel ya da yöresel menfaatlerine bağlı olarak kullanıyorsa (para ya da iş karşılığında oy vermek), kamuoyu sadece bireysel çıkar odaklı olarak kurulabiliyorsa temsili yönetimin uygulanamazlığı ifade edilmektedir.

Mill, özgürlüğe ve insan doğasına en uygun hükümet etme şekli olarak gördüğü temsili yönetimi şu şekilde tanımlamaktadır: “Tüm halkın veya hatırı sayılır bir kısmının düzenli aralıklarla kendileri tarafından seçilen vekilleri aracılığıyla nihaî denetim erkini- ki her anayasada bu erkin bir yerde bulunması gerekir-kullanmalarındır. Bu nihaî erke bütünüyle sahip olmalıdırlar. Diledikleri zaman yönetimin tüm işlemlerinin efendileri olmalılar.” (2017a: 135). Temsili yönetim için devletteki hakimiyetin halk tarafından seçilen vekillerde bulunması zorunlu iken halkın temsilcisi olarak seçilen vekillerin ve bu vekillerin oluşturduğu temsili kurumun hangi işlevleri yerine getirecekleri ve yönetim çarkının içerisinde sorumlu oldukları fiili görevlerin neler olduğu sorusu ucu açık ve tek bir cevabı olmayan bir sorudur. Bu minvalde, temsili yönetimin çok farklı uygulamalarını fonksiyonel bir biçimde kullanmak mümkündür. Temsili kurumun yönetim üzerindeki denetim yetkisi güvence altında olduğu sürece işlevlerin ne olduğu ve nasıl hayata geçirildiğinin yönetimlere göre farklılık arz etmesinin bir sakıncası yoktur. Bir işi denetlemek ve icra etmek nasıl birbirinden köklü bir biçimde farklıysa temsili meclisin neyi denetleyeceği ve neyi yapacağı da birbirinden o derece farklı sorunlardır. Dolayısıyla Mill'e göre iyi bir yönetim kimlerin neyi icra edebileceğini ve neyi denetleyerek daha iyi yapılması için alternatifler oluşturabileceğini iyi bir şekilde ve kesin olarak belirleyebilmelidir. İdari konulara dair bir temsili meclisin üzerine düşen görev, bunları oylama yoluyla karar vermek değil, onlara karar verecek olanların uygun kişiler olmasına özen göstermektir (2017a: 142).

Temsili yönetim şekli de, diğer yönetim şekillerine kıyasla daha az oranda ve daha az zararlara yol açacak olsa da, bazı tehlikeleri içerisinde barındırmaktadır. Genel cehalet veya yetersizlik ya da denetleyen topluluktaki yetersiz zihinsel vasıflar ve topluluğun genel refahı ile özdeş olmayan menfaatlerin etkisi altında olma tehlikesi Mill'e göre temsili yönetimin pozitif kötülükleridir (2017a: 159). Demokrasiye ya da temsili yönetime niceliksel çoğunluğun yönetimi olarak bakıldığında, yöneten gücün belirli bir grubun veya sınıfın çıkarlarının hakimiyeti altına girmesi ve toplumun ortak faydalarına objektif bir yaklaşımın gerektirdiğinden farklı davranışlara işaret etmesi mümkündür. Çoğunluğun tiranlığı bütüne kalıcı

hasar verecek şekilde, yasaların bir sınıfın menfaatini gözetilerek yapılması ve doğrudan egemen sınıfın faydasını amaçlayan- başarılı olup olmaması fark etmez- bir yönetimin varlığıdır (2017a: 176).

Mill'e göre demokrasi, insanların ihtiyaçlarını en iyi şekilde tatmin etmelerini sağlayan, bireysel ve toplumsal mutluluğu hedefleyen ve özgürlüğe en fazla müsait olan yönetim şeklidir (Dahl, 1993: 117). Demokrasiyi bir kısım sakıncalarına rağmen, insanlığın yararına işleyebilecek bir rejim olarak gören Mill, demokrasinin en büyük açmazı olarak, bir özgürlük ve çeşitlilik rejimi olmasının yanı sıra bir baskı rejimine de dönüşebilmesi ihtimalini görmektedir. Demokrasinin en iyi uygulamasının nasıl olacağına belirlenmesinde üzerinde düşünülmesi gereken en önemli sorulardan biri, bu tehlikenin nasıl engelleneceğidir. Bu anlamda, Mill demokrasinin çoğunluğun tiranlığına dönüşmesinin engellenmesi gerektiğini savunurken doğru ve yanlış demokrasi arasında ayırım yapmaktadır. Ona göre doğru demokrasi, çoğulcu ve elitist demokrasi anlayışı iken; yanlış demokrasi, çoğunlukçu demokrasi anlayışıdır. Bu anlamda doğru demokrasi, çoğunluğun azınlığa hükmetmediği, azınlıkların haklarının korunduğu, halkın gerçek anlamda temsil edildiği sistemdir.

Eşit oy hakkı Mill'e göre yanlış bir demokrasi uygulamasıdır, zira eşit katılım hakkı entelektüel kapasiteyi göz ardı etmektedir. Ayrıca eşit oydan hareketle, demokraside çoğunluğun tercihlerinin esas alınması da demokratik sistemi çoğunluk tiranlığına dönüştürebilir. Çaha'nın *Hürriyet Üstüne*'ye yazdığı önsözde "elit demokrasi" olarak adlandırdığı doğru demokrasi sisteminde herkese niteliğine göre oy hakkı verilmelidir; ayrıca yüksek niteliğe sahip olanlar, daha az oy oranıyla seçilebilmelidir (2014: 32). Mill'in doğru demokrasisinde çoğunluk değil, nitelik öncelenmekte ve bu yolla sistemin topluma ahlâkî ve entelektüel açıdan faydalı olması hedeflenmektedir. Mill oy vermeyi hiçbir zaman bir hak olarak görmemekte, entelektüel ve ekonomik seviyeyi kullanılabilir oy sayısını belirlemede ölçüt olarak kabul etmekte ancak çoğul oy sisteminin nasıl uygulanabileceğine dair tatmin edici yöntemler sunmamaktadır (Halliday, 2004: 155). Buradan hareketle Mill'in eşit oy hakkına yönelik eleştirilerinin temsil organında entelektüel aydınların belirleyici bir çoğunluğa sahip olmalarını amaçlamak olduğu söylenebilir.

Demokrasinin yalnızca çoğunluğun iradesini ön plana çıkaran bir yönetim biçimi olmasını engellemenin yollarından birisi, ahlâkî ve entelektüel açıdan üstün insanlara yönetimi teslim etmek iken bir diğeri de halkın eğitim seviyesini yükseltmektir. Mill, klasik liberalizmin devletin ve toplumun herhangi bir düşünceye ve eyleme müdahale etmemesi esası ile hemfikir olsa da eğitim ve ekonomi konusunda klasik çizgiden uzaklaşarak toplumun refah ve ilerlemesi için bu konularda devletin destek anlamında sorumluluk alması gerektiği görüşündedir. Zira bireyler ancak eğitim yoluyla bireysel menfaatlerinin üstüne çıkarak düşünebilir ve kendi menfaatleri ile toplum menfaatlerini uyumlu hale getirebilirler. Devletin pozitif müdahalesini mümkün görerek serbest piyasa ekonomisine mesafeli duruşu,

kooperatifleri tiranlığı engelleyen sistemler olarak görmesi ve eğitim hakkındaki görüşleri son dönemlerinde Mill'in sosyalizme sempati duymasının ana sebepleridir.

SONUÇ

Son derece hararetli bir özgürlük savunucusu olan ve toplum baskısı ile geleneklere karşı öne sürdüğü görüşler ile ünlenen Mill, bu ününün aksine sonradan kendisinin de kabul edeceği üzere zarar prensibini çok geniş bir bağlamda ele alarak felsefesinde birçok sınırlamayı barındırmaktadır (Hamburger, 1999: 166). Öncelikle, Mill zarar ilkesinin yalnızca erginleşmiş ya da uygarlaşmış toplumlar için geçerli bir prensip olduğunu söyleyerek özgürlük savonusuna ilk sekteyi vurmaktadır. Medeni olmayan toplumların hem bireysel hem toplumsal özgürlüklerine müdahaleyi meşru görerek şiddetli bir biçimde savunduğu düşünce ve eylem özgürlüğüne gölge düşürmektedir. Zira gelişmemiş bir zihin yapısıyla da olsa verilen kararlar ve yapılan eylemler de başkalarının mutluluk ve refahına zarar vermediği sürece insan hürriyetine dahil olmalıdır. Mill'in özgürlüğü evrensel bir etik kuramının temelini yerleştirme amacı ancak toplum ve bireylerin eşitliği ile sağlanabilecek bir kriterdir. Ancak Mill ne demokrasi anlayışında ne de ahlâk felsefesinde özgürlük için eşitliği bir koşul olarak görmemekte, tam tersi olarak eşitliği demokrasiyi çoğunluğun tiranlığına dönüştürecek bir tehlike olarak görmektedir. Özgürlük ve eşitlik ilişkisi ile adalet ve eşitlik ilişkisi Mill'in siyaset felsefesinde liberalizme karşıt olarak negatif bir bağlamda tanımlanmaktadır.

Mill'in demokrasinin açıklarını gidermek için önerdiği yöntemlerin hemen hepsi onun liberal karakteri ile çelişir görünmektedir. Eşit oy hakkına karşı çıkması, medeni olmayan toplumlar için istibdat tarzı yönetim biçimini savunması, ekonomik gelir düzeyi ve vergi miktarına göre temsili yönetime katılım hakkı belirlemesi gibi eşitlikçi olmayan önerileri aynı zamanda entelektüel ve ekonomik açıdan geride olan bireylerin demokrasiye katılım özgürlüğüne karşı engel teşkil etmektedir. Çoğunluğun tiranlığını önlemenin yolunu elitist bir demokrasi olarak gösteren Mill'in bu yaklaşımı, toplumsal ve bireysel fayda ahlâkı ile de uyum içerisinde değildir. Nasıl ki kendi eleştirisiyle ifade edilecek olursa mutlak monarşilerde bireyler vatandaşlık bilincinden uzaklaştırılmakta ise, bu tarz bir demokratik yönetim biçiminde de malî ve eğitim düzeyi düşük olan bireyler devletin bizzat kendisi tarafından alt sınıf olarak görülerek ülke menfaatleri için çabalamaktan vazgeçeceklerdir. Bu durum da Mill'in kendisinin ahlâkın temelini yerleştirdiği ve yaşamın amacı olarak belirlediği mutluluk prensibine ters düşecektir. Toplumun mutluluğunun bireyin mutluluğundan geçtiği filozofun kendisi tarafından da kabul edilirken, eşitsizliğe maruz bırakarak mutsuz kıldığı bireylerden oluşan bir toplumun doğru demokrasi olarak adlandırdığı nispi demokrasi ile fazilet ve refaha dayalı bir yönetim kurulabileceğini öne sürmesi çelişkili görünmektedir.

Diğer bir yandan, Mill demokrasiyi uygulanabilecek en iyi yönetim biçimi olarak tanımlarken, demokrasinin çok sert bir eleştirisini yapmaktan da

çekinmemektedir. Mill'i demokrasinin iyi ve kötü yanlarının farkında olan ancak yaşadığı dönemin atmosferi ve gerektirdikleriyle birlikte düşünmekten geri duramayan bir "gönülsüz demokrat" olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır; zira kendisinin *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* eseri boyunca satır aralarında demokrasinin tabiri caizse kötünün iyisi (ehven-i şer) bir yönetim şekli olduğu mesajı sıklıkla hissedilmektedir.

KAYNAKÇA

Çaha, Ö. (2014). John Stuart Mill üzerine bir değerlendirme. M. Osman Dostel (Çev.), *Hürriyet üstüne* içinde (ss. 11-29). Ankara: Liberte Yayınları.

Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve eleştirileri*. Levent Köker (Çev.). Ankara: Türk Siyasî İlimler Derneği ve Türk Demokrasi Vakfı Ortak Yayını.

Halliday, R. J. (2004). John Stuart Mill. Geraint Parry (Ed.). *Political Thinkers* içinde. London: Routledge.

Hamburger, J. (1999). *John Stuart Mill on liberty and control*. New Jersey: Princeton University Press.

Heywood, A. (2007). *Siyasî ideolojiler*. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnanc vd. (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Mill, J. S. (2009). *Autobiography of John Stuart Mill*. Auckland: The Floating Press.

Mill, J. S. (2014). *Hürriyet üstüne*. M. Osman Dostel (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.

Mill, J. S. (2017a). *Faydacılık*. Selin Aktuyun (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Mill, J. S. (2017b). *Demokratik yönetim üzerine düşünceler*. Özgüç Orhan (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.